

Etyczne i prawne aspekty doświadczeń na zwierzętach

Michał Walczak^{1,2}, Zbigniew Bonczar¹

¹*Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Instytut Nauk o Zwierzętach, Zakład Zoologii Środowiskowej, al. Mickiewicza 24/28, 30-059 Kraków*

²*Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Wydział Prawa i Administracji, ul. Gołębia 24, 31-007 Kraków (doktorant); michalp.walczak1@gmail.com*

Współczesną naukę cechuje innowacyjność i szybki postęp, co jest szczególnie zauważalne w naukach przyrodniczych i biomedycznych, gdzie w stosunkowo krótkim czasie nastąpił bardzo dynamiczny rozwój wiedzy. Ogromna ilość ośrodków badawczych na świecie, aby sprostać coraz to nowym wyzwaniom, prowadzi zaawansowane prace eksperymentalne, także na organizmach żywych.

W wielu dyscyplinach naukowych, takich jak medycyna, farmacja, dermatologia, ko-

smetologia, rolnictwo czy zootechnika, są przeprowadzane doświadczenia, w których jako modele badawcze wykorzystuje się różne gatunki zwierząt.

W Polsce informacje o liczbie zwierząt poddawanych procedurom badawczym przedstawia co roku w formie raportu Krajowa Komisja Etyczna ds. Doświadczeń na Zwierzętach. Tabela poniżej zawiera zestawienie danych, dotyczących ilości zwierząt wykorzystanych w doświadczeniach na przestrzeni ostatnich lat.

Tabela 1. Liczba zwierząt wykorzystanych do celów doświadczalnych w latach 2008–2013 według raportów Krajowej Komisji Etycznej ds. Doświadczeń na Zwierzętach

(Dziennik Urzędowy Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego: www.nauka.gov.pl)

Table 1. Number of animals used for experimental purposes in 2008–2013 according to reports of the National Ethics Committee on Animal Experimentation (www.nauka.gov.pl)

Rok <i>Year</i>	Liczba zwierząt wykorzystanych do celów doświadczalnych <i>Number of animals used for experimental purposes</i>
2008	275 888
2010	227 677
2011	282 160
2012	233 561
2013	162 156

Z analizy raportów Krajowej Komisji Etycznej ds. Doświadczeń na Zwierzętach wynika, że eksperymenty na zwierzętach najczęściej są wykonywane w celach:

- badawczych oraz technologicznych (w zakresie medycyny, weterynarii, stomatologii oraz biologii),

- produkcyjnych (badania jakości wytwarzanych produktów oraz urządzeń medycznych, weterynaryjnych i stomatologicznych),
- toksykologicznych, a także
- diagnostycznych i edukacyjnych.

Ponadto, doświadczenia na organizmach żywych stanowią istotne (niezbędne) ogniwo

w badaniach klinicznych, jako wstępny etap testów nad lekiem, który poprzedza badania z udziałem ludzi. Doświadczenia na zwierzętach przeprowadza się w specjalnych warunkach za uprzednią zgodą Komisji Etycznej ds. Doświadczeń na Zwierzętach. Nie są one randomizowane, co oznacza, że wybór organizmów do tego typu badań nie jest przypadkowy. Zwierzęta do tych celów pozyskuje się ze specjalnych placówek, zajmujących się ich hodowlą, które posiadają stosowne zezwolenia (Szkup, 2013). Z powyższych danych wynika, że do celów badawczych są wykorzystywane różne gatunki zwierząt, m.in. ssaki (myszy, szczury, chomiki, króliki, psy, koty, świnię, owce, a także niektóre ssaki naczelne) oraz ryby i ptaki.

Od lat jednak toczą się dyskusje nad dopuszczalnością eksperymentów na zwierzętach, które dotyczą zarówno płaszczyzny etycznej, jak i celowości tego typu badań (Smaga, 2010). Pomimo dobrych intencji, jakie w przeważającej mierze przyświecają naukowcom, przeprowadzającym badania na zwierzętach, pojawiają się postulaty ograniczenia ich liczby, zwłaszcza jeśli chodzi o metody drastyczne, powodujące ból i cierpienie. Dotyczą one także objęcia zwierząt właściwą ochroną poprzez odpowiednie uregulowania prawne, aby zapewnić im opiekę, należyte warunki bytowania oraz humanitarne traktowanie.

Podjęte działania przyczyniły się niewątpliwie do zwiększenia świadomości społecznej w tym zakresie, czego przejawem są liczne kampanie i debaty, których celem jest wypracowanie odpowiednich standardów, dotyczących wykorzystywania zwierząt w badaniach naukowych. Proponuje się, aby do prac włączyli się zarówno przedstawiciele środowiska naukowego, jak i organizacji działających na rzecz ochrony zwierząt. Takie inicjatywy z pewnością zmierzają do poprawy dobrostanu zwierząt oraz ograniczenia eksperymentów, co można wnioskować na podstawie ostatnich raportów Krajowej Komisji Etycznej ds. Doświadczeń na Zwierzętach.

Zwierzęta doświadczalne a normy etyczne

Zwierzęta poddawane eksperymentom naukowym „ofiarują” człowiekowi najwyższą wartość – swe życie i cierpienie (Węgrzynowicz, 1999). Obecnie można zaobserwować ostry dyskurs pomiędzy zwolennikami i przeciwnikami

wykorzystywania zwierząt do doświadczeń naukowych. Jednakże, problematyka praw zwierząt była przedmiotem rozważań filozoficznych od najdawniejszych czasów. Dotyczyły one istoty i natury tych praw oraz kontrowersji, jakie niesie ze sobą wykorzystywanie żywych stworzeń. Początkowo – choć nie jest to regułą – istniały idee, traktujące zwierzę instrumentalnie, które dalekie były od koncepcji odwołujących się do humanitaryzmu.

Arystoteles głosił istnienie hierarchii bytów, zgodnie z którą zwierzęta istnieją na użytek człowieka i powinny być mu podporządkowane (Maryniarczyk, 2011). Podobne poglądy głosili sofisci, uznawani za propagatorów antropocentryzmu. Z kolei, Kartezjusz zaproponował mechanistyczną teorię wszechświata, w której sprowadził zwierzęta do roli automatów. Według tej koncepcji, zwierzęta nie posiadają rozumu, który jest oddzielną substancją, wykraczającą poza fizyczną rzeczywistość. Powoduje to, że są one tylko automatami, istotami nie posiadającymi duszy, nie myślącymi oraz działającymi automatycznie. Twierdził, że mogą one widzieć, słyszeć i czuć, ale nie są świadome, w związku z czym nie czują bólu i cierpienia (Descartes, 2002).

Istniały również zgoła odmienne poglądy na temat praw zwierząt i możliwości ich użytkowania. Teofrast, uczeń Arystotelesa, nie zgadzał się ze swoim nauczycielem twierdząc, że należy zaprzestać jedzenia mięsa, ponieważ zabijanie zwierząt ograbia je z życia i dlatego jest niesprawiedliwe. Uważał, że zwierzęta odczuwają i rozumują w sposób podobny do nas. Pitagoras podkreślał natomiast, że zwierzęta należy traktować z szacunkiem oraz zapewnić im należyty ochronę. Poglądy te podpierał założeniem, że tak jak i ludzie mają one duszę. Swoje stanowisko wyrażał również tym, że sam był wegetarianinem. Istnieją legendy, że wykupywał zwierzęta, aby udzielić im pomocy. Ponadto, „*Pitagoras zalecał odżywianie bezmięsne, co wynikało z etycznych wskazań teorii karmy oraz przekonania, że celem życia ludzkiego nie jest tylko oczyszczenie, ale również udoskonalenie oraz dalszy rozwój umysłowy i moralny*” (Grodecka, 2000). W czasach nowożytnych na problemy etyczne, wynikające z wykorzystywania zwierząt do doświadczeń naukowych, zwrócił uwagę angielski filozof i prawnik Jeremi Ben-

tham, kiedy to w 1780 r. zadał pytanie, czy zwierzęta mogą cierpieć (Węgrzynowicz, 1999).

Na przestrzeni wieków wykształcił się swoisty konglomerat poglądów na temat praw zwierząt. Trafnie ten stan rzeczy ujął prof. Jan Białocerkiewicz (2005), który przedstawił główne płaszczyzny nurtów filozoficznych i etycznych, dotyczące stosunku człowieka do zwierząt:

- zwierzęta zostały stworzone po to, by zaspokajać potrzeby człowieka;
- człowiek posiada nieśmiertelną duszę, a zwierzę jest biologicznym automatem;
- człowiek jest świadomy swojego istnienia, gdyż posiada rozum, a zwierzę tylko instynkt;
- zwierzę jest podmiotem prawa i moralności, chociaż nie tak pełnym, jak człowiek.

Często stosunek ludzi do zwierząt charakteryzował się wewnętrzną sprzecznością, jak pisze Sundaes w swoim dziele „Dusza zwierząt”: *„Relacje między ludźmi i zwierzętami zawsze miały i nadal mają charakter ambiwalentny: ludzie podziwiają zwierzęta, a jednocześnie boją się ich i je zabijają. Ludzie stworzyli nowe rasy, a jednocześnie unicestwili całe gatunki. Potrafią czule odnosić się do domowych ulubieńców, a równocześnie zwierzęta gospodarskie traktować jak maszyny. Człowiek uznał zwierzęta za bogów, a jednocześnie zmuszał je do poniżających występów, aby utwierdzić w sobie przekonanie o swojej wyższości nad nimi”* (Sundaes, 1996).

Zbiór tych wszystkich poglądów pomaga uświadomić sobie, z jakim problemem mamy do czynienia w przypadku użytkowania zwierząt w celach doświadczalnych. Kwestia ta nie narodziła się we współczesnym świecie, zdominowanym przez technologię i erę wynalazków, ale istniała już od najdawniejszych czasów. Przyczyną tego jest zapewne to, że mamy do czynienia z żywymi istotami, co zawsze budzi kontrowersje i dylematy etyczne, nawet wówczas, jeżeli cel jest słuszny.

Często naukowcy podkreślają, że przeważająca część osiągnięć naukowych dokonała się dzięki eksperymentom na organizmach żywych, a ciągły rozwój nauki, próbujący sprostać współczesnym wyzwaniom, zwłaszcza w dziedzinie medycyny, rodzi potrzebę dalszych badań

doświadczalnych. Nie poznano dotąd odpowiedzi o przyczyny wielu chorób, co uniemożliwia ich skuteczne leczenie, toteż ogromna ilość instytutów i ośrodków naukowych na całym świecie prowadzi badania z zakresu fizjologii, farmakologii, genetyki, biochemii, mikrobiologii i innych dyscyplin naukowych z udziałem zwierząt. Jak twierdzą badacze – całkowita rezygnacja z wykorzystania zwierząt mogłaby doprowadzić do hamowania rozwoju nauki, a wykorzystanie żywych organizmów w niektórych jej obszarach może okazać się niezbędne. Rodzą się więc pytania, czy możliwe jest zaniechanie doświadczeń na zwierzętach, czy w czasach tak rozwiniętej cywilizacji ludzie, w tym także naukowcy, mają prawo narażać istoty żywe na ból i cierpienie? Wydaje się, że przy obecnych metodach możliwa jest redukcja eksploatacji zwierząt w badaniach naukowych na rzecz rozwoju i stosowania metod alternatywnych. Doświadczenia powinny być przeprowadzane z poszanowaniem podstawowych zasad, takich jak przestrzeganie norm etycznych, postępowanie zgodnie z prawem, wykorzystywanie postępu w metodach badawczych oraz rozwijanie i wdrażanie metod alternatywnych. Ponadto, działalność eksperymentalna musi wynikać z faktycznych potrzeb społecznych (Węgrzynowicz, 1999).

Obecnie z niepokojem obserwuje się zjawisko kryzysu etycznego, jakiego doświadcza człowiek cywilizacji technicznej XXI w., jednakże wzrost w społeczeństwie świadomości ekologicznej pozwala coraz bardziej zrozumieć potrzebę ochrony środowiska, w tym ochronę zwierząt użytkowanych w celach doświadczalnych.

Doświadczenia na zwierzętach w świetle norm prawnych

Pierwszym aktem prawnym, który wyznaczył standardy humanitarnego traktowania zwierząt, była uchwalona w Paryżu w 1978 r. Światowa Deklaracja Praw Zwierząt. Ustanowiła ona normy w zakresie ochrony zwierząt dzikich, domowych oraz gospodarskich. Akt ten wyznaczył także standardy, dotyczące zwierząt doświadczalnych. Jak wynika z art. 8 Światowej Deklaracji Praw Zwierząt, doświadczenia na zwierzętach, wiążące się z cierpieniem fizycznym i psychicznym są naruszeniem praw zwierząt, zarówno w przypadku doświadczeń me-

dycznych, naukowych, handlowych, jak i wszystkich innych. W dalszej części tego artykułu czytamy, że w przypadku eksperymentów, które mogą naruszyć prawa zwierząt, należy stosować metody zastępcze (art. 8b, Światowa Deklaracja Praw Zwierząt).

Istotne postanowienia, dotyczące przeprowadzania eksperymentów na zwierzętach, wprowadziła Europejska Konwencja o ochronie zwierząt kręgowych, używanych do celów doświadczalnych oraz innych celów naukowych (ETS No. 123), która została przyjęta w Strasburgu 18 marca 1986 r., a weszła w życie 1 stycznia 1991 r. Podstawowym założeniem tego aktu jest „ochrona żywych zwierząt wykorzystywanych do celów eksperymentalnych i innych celów naukowych”. W Preambule Konwencji zawarto stwierdzenie, że „człowiek ma moralny obowiązek szanować wszystkie zwierzęta i należyście brać pod uwagę ich możliwości znoszenia cierpień oraz zdolność pamiętania”.

Problematyka doświadczeń na zwierzętach stała się również przedmiotem regulacji wspólnotowych (unijnych). Pierwszym aktem w tym zakresie była dyrektywa Rady 86/609/EWG z dnia 24 listopada 1986 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich, dotyczących ochrony zwierząt, wykorzystywanych do celów doświadczalnych i do innych celów naukowych (Dz.Urz. WE L 358 z 18.12.1986). Następnie, została ona zmieniona dyrektywą 2003/65/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 lipca 2003 r. (Dz.Urz. WE L 230 z 16.09.2003). Od 1 stycznia 2013 r. wymienione dyrektywy przestały obowiązywać na mocy dyrektywy 2010/63/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 września 2010 r. w sprawie ochrony zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych (Dz.U. L 276 z 20.10.2010). Podstawowym celem nowej dyrektywy jest redukcja wykorzystywania zwierząt do celów doświadczalnych na rzecz innych metod alternatywnych, a w przypadku, kiedy doświadczenia są konieczne, ustanowienie minimalnych wymogów, dotyczących warunków hodowli, utrzymywania oraz opieki nad zwierzętami poddawanych doświadczeniom. Dyrektywa 2010/63/UE objęła swym zakresem zwierzęta kręgowce, a także niektóre bezkręgowce, m.in. głowonogi, ponieważ – jak zaznaczono w preambule – istnieją dowody naukowe stwierdzające ich zdolność do odczu-

wania bólu, cierpienia, dystresu lub trwałego uszkodzenia. Podkreślono także konieczność rozciągnięcia przepisów dyrektywy na formy płodowe ssaków, z uwagi na istniejące doniesienia naukowe, które wskazują, że w ostatniej jednej trzeciej okresu rozwoju są w większym stopniu narażone na ryzyko odczuwania bólu, cierpienia i dystresu, co mogłoby mieć niekorzystne konsekwencje na dalszych etapach ich życia. Zaznaczono również, że istnieją badania, które potwierdzają, że procedury przeprowadzane na formach embrionalnych i płodowych we wczesniejszym stadium rozwoju również mogą prowadzić do odczuwania bólu, cierpienia, dystresu lub trwałego uszkodzenia, jeżeli pozostawi się je przy życiu po przekroczeniu dwóch trzecich rozwoju. Dyrektywa nakłada istotne ograniczenia odnośnie przeprowadzania badań na zwierzętach z rzędu naczelnych. Najbardziej restrykcyjna regulacja dotyczy małp człekokształtnych, do których zalicza się szympansy, szympansy bonobo, goryle oraz orangutany. Wyjątkowo mogą one być wykorzystywane, jeżeli celem doświadczenia jest zachowanie gatunku lub jest to związane z nieoczekiwanym wystąpieniem u ludzi stanu klinicznego, zagrażającego życiu lub powodującego przewlekłą niepełnosprawność. Art. 7 Dyrektywy zawiera ograniczenia, dotyczące doświadczeń z wykorzystaniem gatunków zagrożonych. W celu określenia tych gatunków dyrektywa posiłkuje się przepisami Konwencji o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem, sporządzonej w Waszyngtonie dnia 3 marca 1973 r. (Dz.U., 1991, Nr 27, poz. 112) oraz załącznikiem A do rozporządzenia Rady (WE) nr 338/97 z dnia 9 grudnia 1996 r. w sprawie ochrony gatunków dzikiej fauny i flory w drodze regulacji handlu nimi (Dz.U. L 61 z 3.03.1997). Zgodnie z art. 5 omawianej dyrektywy, doświadczenia na zwierzętach mogą być prowadzone w następujących celach:

1. badania podstawowe,
2. badania translacyjne i stosowane, dotyczące:
  - a) unikania, zapobiegania, diagnozowania lub leczenia choroby, złego stanu zdrowia lub innej nieprawidłowości lub ich skutków u ludzi, zwierząt lub roślin,
  - b) oceny, wykrywania, regulacji lub modyfikacji stanów fizjologicznych u ludzi,

- zwierząt lub roślin, lub
- c) dobrostanu zwierząt i poprawy warunków hodowli w celach rolniczych,
  3. opracowywania, produkcji lub prób jakości, skuteczności i bezpieczeństwa leków, żywności, pasz dla zwierząt i innych substancji lub produktów,
  4. ochrony środowiska naturalnego i bioróżnorodności,
  5. kształcenie na poziomie szkolnictwa wyższego lub kształcenia zawodowego,
  6. badania z zakresu medycyny sądowej.

Projekty eksperymentów są weryfikowane i oceniane przez właściwe organy, a procedura doświadczalna nie może zostać rozpoczęta przed uzyskaniem pozytywnej oceny, która jest przyznawana wówczas, gdy założenia projektu wskazują, że wykorzystanie zwierząt do danego doświadczenia jest zasadne a przewidywane korzyści z niego płynące przeważają nad krzywdą wyrządzoną zwierzętom. Ponadto, doświadczenia na zwierzętach należy przeprowadzać, stosując znieczulenie lub inne metody, chyba że użycie tych środków okaże się niestosowne lub zastosowanie takiego środka spowoduje bardziej szkodliwe skutki niż sama procedura doświadczalna. Niniejsza dyrektywa nie ma natomiast zastosowania do:

- a) czynności rolniczych oraz klinicznych czynności weterynaryjnych, które nie mają na celu prowadzenia doświadczeń;
- b) klinicznych badań weterynaryjnych, wymaganych do dopuszczenia do obrotu weterynaryjnego produktu leczniczego;
- c) czynności wykonywanych do celów uznanej hodowli zwierząt;
- d) czynności wykonywanych przede wszystkim w celu identyfikacji zwierzęcia;
- e) czynności, które najprawdopodobniej nie powodują bólu, cierpienia, dystresu ani trwałego uszkodzenia w stopniu równym ukłuciu igłą ani intensywniejszym, zgodnie z dobrą praktyką weterynaryjną.

Należy stwierdzić, że Europejska Konwencja w sprawie ochrony zwierząt kręgowych, wykorzystywanych do celów doświadczalnych i innych celów naukowych oraz dyrektywa 2010/63/UE wraz z aktami wykonawczymi, wyznaczyły europejski standard badań na zwierzę-

tach (Radecki, 2007). Polska w momencie przystąpienia do UE została zobowiązana do dostosowania prawa krajowego do wymogów unijnych. Co za tym idzie, konieczne stało się wdrożenie odpowiednich regulacji, także w zakresie doświadczeń na zwierzętach, poprzez transponowanie do polskiego porządku prawnego dwóch dyrektyw: Dyrektywy Rady 86/609/EWG oraz Dyrektywy 2003/65/WE. Krajowy ustawodawca implementował powyższe akty prawa wspólnotowego (unijnego) za pośrednictwem ustawy z dnia 21 stycznia 2005 r. o doświadczeniach na zwierzętach (Dz.U. Nr 33, poz. 289 ze zm.), która zaczęła obowiązywać od 27 marca 2005 r.

Ustawa o doświadczeniach na zwierzętach wraz z aktami wykonawczymi stanowiła kompleksową regulację, dotyczącą wykorzystania zwierząt w celach doświadczalnych. Precyzowała szczegółowo kwalifikacje osób nadzorujących, jak i przeprowadzających eksperymenty oraz minimalne warunki utrzymywania zwierząt. Ze względu na to, że podstawą tego aktu były dyrektywy, które zostały później uchylone, niezbędna okazała się nowelizacja prawa w omawianym zakresie. Polski ustawodawca stanął przed wyzwaniem wdrożenia nowej Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/63/UE z dnia 22 września 2010 r. w sprawie ochrony zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych, tak aby dostosować polskie przepisy do aktualnych norm unijnych. Wynikiem tego było rozpoczęcie prac nad zmianą ustawodawstwa, co już na etapie projektu wzbudziło wiele emocji, będąc źródłem ostrych polemik pomiędzy przedstawicielami nauki a obrońcami praw zwierząt. Ostatecznie nowa ustawa o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych została ogłoszona w Dzienniku Ustaw 15 stycznia 2015 r., a weszła w życie 27 maja 2015 r.

Nowa regulacja, zgodnie z wytycznymi europejskimi zakłada m.in.:

- ograniczenie doświadczeń na zwierzętach do niezbędnego minimum;
- zwiększenie wykorzystania dostępnych metod alternatywnych;
- określenie celów, uzasadniających prowadzenie na zwierzętach procedur doświadczalnych oraz zdefiniowanie zakresu pojęcia doświadczenia na zwierzęciu na potrzeby ustalenia zakresu systemu

- nadzoru etycznego nad zgodnością ich wykonywania z przepisami ustawy;
- wskazanie pochodzenia zwierząt poszczególnych gatunków, które mogą być wykorzystywane do celów naukowych;
  - ustalenie i doprecyzowanie kwalifikacji, jakimi muszą legitymować się osoby sprawujące opiekę nad zwierzętami, projektujące i przeprowadzające doświadczenia oraz sprawujące nadzór nad przestrzeganiem zasad dobrostanu zwierząt przez użytkowników, dostawców i hodowców, a także kwalifikacji osób, wchodzących w skład komisji etycznych;
  - wyznaczenie kryteriów kompleksowej oceny etycznej projektów doświadczeń na zwierzętach oraz unormowanie procedury dokonywania takiej oceny i wydawania zgody na wykonywanie procedur na zwierzętach;
  - restrukturyzację lokalnych komisji etycznych;
  - określenie rodzaju i wymiaru sankcji, grożących za naruszenie przepisów ustawy oraz trybu ich nakładania;
  - wprowadzenie rozwiązań przejściowych, umożliwiających dostosowanie się do nowych wymagań przez działających dotychczas użytkowników, dostawców i hodowców zwierząt, wykorzystywanych do celów naukowych.

Zasadniczym celem ustawy z dnia 15 stycznia 2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych (Dz.U. 2015, poz. 266) jest zmniejszenie cierpienia zwierząt oraz ograniczenie stosowania zbędnych i nieuzasadnionych procedur doświadczalnych. Powołana ustawa, zgodnie z art. 1 określa zasady i warunki ochrony zwierząt, wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych, w tym:

1. zasady:
  - a) wykonywania procedur i przeprowadzania doświadczeń,
  - b) prowadzenia działalności przez hodowców, dostawców i użytkowników,
  - c) przeprowadzania kontroli hodowców, dostawców i użytkowników;
2. warunki utrzymywania zwierząt wyko-

rzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych oraz sposób postępowania z tymi zwierzętami;

3. zadania i kompetencje komisji etycznych do spraw doświadczeń na zwierzętach.

Nowa regulacja zakłada istnienie Komisji Etycznych ds. Doświadczeń na Zwierzętach, do których podstawowych kompetencji należy rozpatrywanie wniosków oraz udzielanie zgody na przeprowadzanie doświadczeń na zwierzętach. Krajowa Komisja Etyczna, będąca organem wyższego stopnia, będzie liczyła 15 członków, natomiast lokalne komisje etyczne będą miały skład 12-osobowy. Ponadto, nowa regulacja zmniejszyła liczbę lokalnych komisji etycznych, których przed jej wejściem w życie było 18 w skali kraju. Obowiązująca ustawa przewiduje istnienie 11 lokalnych komisji etycznych, które będą rozpatrywały wnioski zgodnie z właściwością miejscową. W skład komisji etycznych wchodzi przedstawiciele nauk biologicznych i pokrewnych, nauk humanistycznych (prawnicy i etycy) oraz przedstawiciele organizacji związanych z ochroną zwierząt i organizacji praw pacjenta.

Wiele dyskusji wywołał przepis, dotyczący trybu głosowania nad dopuszczalnością danego eksperymentu. Aktualnie kworum w lokalnych komisjach etycznych wynosi 50%, natomiast przegłosowanie wniosku wymaga większości 2/3 głosów członków komisji. Podkreśla się, że takie rozwiązanie sprawia, że obecnie środowiska broniące praw zwierząt będą miały rzeczywisty wpływ na decyzje, dotyczące dopuszczalności eksperymentów. Nowa ustawa nakłada także na komisje etyczne obowiązek dokonywania ocen, czy korzyści spodziewane z doświadczenia są większe niż szkoda dla zwierząt. Ponadto, do zadań lokalnych komisji etycznych należy współdziałanie z lekarzami weterynarii, którzy nadzorują instytucje prowadzące doświadczenia. W sytuacji, kiedy lekarz weterynarii stwierdzi nieprawidłowości, dotyczące wykorzystywania zwierząt, komisja może cofnąć zgodę na przeprowadzenie doświadczenia. Jeżeli niedopatrzienia nie zostaną naprawione w wyznaczonym terminie, użytkownik zwierząt (a także ich hodowca lub dostawca) może stracić pozwolenie na działalność. Ponadto, nowa ustawa zobowiązuje instytucje, prowadzące doświadcze-

nia, do powołania specjalnych zespołów ds. dobrostanu zwierząt.

Autorzy ustawy położyli duży nacisk na wdrażanie metod alternatywnych, które pozwolą uniknąć wykorzystywania zwierząt do doświadczeń, albo znacznie je ograniczą. Procedury będą wykonywane tylko wówczas, kiedy nie można zastosować alternatywnych metod badawczych. Ustawa nakazuje ograniczenie liczby zwierząt, wykorzystywanych w eksperymentach naukowych. Nakłada też wymóg, zgodnie z którym wykorzystywane do badań zwierzęta mają być utrzymywane w warunkach odpowiednich dla ich gatunku, a zastosowane metody badawcze mają eliminować lub ograniczać do minimum ból, cierpienie i przedłużający się stres. Na wniosek strony społecznej zapisano zakaz stosowania metod, które uniemożliwiają zwierzętom poddawanych procedurom wydawanie głosu (np. przecinania strun głosowych).

Podsumowanie

Fundamentem obecnych regulacji unijnych stała się zasada 3R, oznaczająca z ang. replacement, reduction, refinement, czyli – zastąpienie, zmniejszenie i doskonalenie. Zakłada ona ograniczenie liczby zwierząt wykorzystywanych w badaniach naukowych na rzecz stosowania innych technik oraz doskonalenie warunków hodowli i procedur doświadczalnych w celu złagodzenia bólu, cierpienia i stresu

zwierząt doświadczalnych (Radecki, 2007). W celu ochrony zwierząt, postuluje się poszukiwanie i wdrażanie metod alternatywnych, do których można obecnie zaliczyć m.in.: modele i symulatory, multimedialne symulacje komputerowe, metody *in silico* (komputerowe modele interakcji różnych układów do analizy aktywności leków), metody *in vitro* czy biofotonikę (Gajewska i in., 2002).

Także polski ustawodawca podąża w kierunku standardów, wyznaczonych zasadą 3R, czego dowodem jest nowa ustawa o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych, która implementowała do polskiego prawa normy europejskie.

Pomimo wprowadzenia nowych regulacji prawnych procedury, dotyczące przeprowadzania badań na zwierzętach, wymagają jeszcze poprawy w wielu obszarach. Dlatego, prace nad kształtem obecnych i przyszłych rozwiązań należy kontynuować, a dyskusja na ten temat powinna być przede wszystkim osadzona w kontekście etyczno-prawnym.

Wypracowanie najwyższych standardów w zakresie doświadczeń na zwierzętach wymaga współdziałania środowiska naukowego oraz organizacji ochrony zwierząt, aby wspólnie stworzyć instrumenty, które umożliwią dalszy rozwój nauki, a jednocześnie zwierzętom użytkowanym w celach doświadczalnych zapewnią ochronę oraz możliwie najwyższy poziom dobrostanu.

Literatura

- Białoćerkiewicz J. (2005). Status prawny zwierząt. Prawa zwierząt czy prawna ochrona zwierząt. Wyd. TNOiK Dom Organizatora, Toruń, s. 57.
- Descartes R. (przeł. T. Żeleński-Boy) (2002). Rozprawa o metodzie właściwego kierowania rozumem i poszukiwania prawdy w naukach. Wyd. Antyk, Kęty.
- Gajewska M., Łukasiewicz D., Rutkowski R., Wirth-Dzięciołowska E (2002). Markery mikrosatelitarne w rutynowym monitorowaniu genetycznym myszy szczepów wsobnych. Doniesienie zjazdowe: Zwierzęta laboratoryjne w nowym tysiącleciu, s. 18.
- Grodecka M. (2000). Siewcy dobrego jutra: o uprawach ekologicznych i wegetariańskim odżywianiu. Wyd. Tower Press, Gdańsk, s. 79.
- Maryniarczyk A. (2011) Hierarchia bytów. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu (dostęp 2011.10.08).
- Radecki W. (2007). Ustawy: o ochronie zwierząt, o doświadczeniach na zwierzętach – z komentarzem. Wyd. Difin, Warszawa.
- Smaga Ł. (2010). Ochrona humanitarna zwierząt. Wyd. EkoPress, Białystok.
- Sundares N.J. (1996). Dusza zwierząt. Wyd. Świat Książki, Warszawa, s. 8.
- Szkup M. (2013) Badania na zwierzętach – przegląd organizmów i aspekty prawne; www.biotechnologia.pl
- Taylor A. (2003). Animals and ethics. Broadview Press, s. 35.
- Węgrzynowicz R. (1999). Ochrona zwierząt poddawanych doświadczeniom w świetle prawa i norm etycznych. W: Ochrona zwierząt w świetle prawa i norm etycznych. Mat. symp. z okazji 50. rocznicy powstania

- Szczecińskiego Oddziału Towarzystwa Opieki nad Zwierzętami, Szczecin, 26–27.03.1999. Wyd. AR w Szczecinie, Szczecin.
- <http://www.nauka.gov.pl>
<http://legislacja.rcl.gov.pl>
- Dyrektywy Rady 86/609/EWG z dnia 24 listopada 1986 r. w sprawie zbliżania przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich dotyczących ochrony zwierząt wykorzystywanych do celów doświadczalnych i do innych celów naukowych (Dz.Urz. WE L 358 z 18.12.1986).
- Dyrektywy 2003/65/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 22 lipca 2003 r. zmieniającej dyrektywę Rady 86/609/EWG w sprawie zbliżania przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych Państw Członkowskich dotyczących ochrony zwierząt wykorzystywanych do celów doświadczalnych i do innych celów naukowych (Dz.Urz. WE L 230 z 16.09.2003).
- Dyrektywa 2010/63/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 września 2010 r. w sprawie ochrony zwierząt wykorzystywanych do celów doświadczalnych (Dz.U. L 276 z 20.10.2010).
- Europejska Konwencja o ochronie zwierząt kręgowych używanych do celów doświadczalnych oraz innych celów naukowych, Strasburg, 18.03.1986 r. (ETS No. 123).
- Konwencja z dnia 3 marca 1973 r. o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem, zwana Konwencją Waszyngtońską. Konwencja ta została ratyfikowana przez Polskę 3 listopada 1989 r. (tekst polski konwencji w załączniku do Dz.U., 1991, Nr 27, poz. 112).
- Światowa Deklaracja Praw Zwierząt uchwalona przez UNESCO w dniu 15 października 1978 r. w Paryżu, tekst Deklaracji w języku polskim w: B. Kurzępa, Ochrona zwierząt, Przepisy. Piśmiennictwo, Bielsko-Biała, 1999, ss.163–164.
- Ustawa z 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. 2003 Nr 106, poz. 1002 ze zm.).
- Ustawa z 21 stycznia 2005 r. o doświadczeniach na zwierzętach (Dz.U. Nr 33, poz. 289 ze zm.).
- Ustawy z dnia 15 stycznia 2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych (Dz.U. 2015, poz. 266).
- Załącznik A do rozporządzenia Rady (WE) nr 338/97 z dnia 9 grudnia 1996 r. w sprawie ochrony zagrożonych gatunków dzikiej fauny i flory w drodze regulacji handlu tymi gatunkami (Dz.Urz. WE L 61 z 3.03.1997).

ETHICAL AND LEGAL ASPECTS OF ANIMAL EXPERIMENTS

Summary

The aim of the article is to analyze the ethical and legal standards on requirements for conducting animal experimentation. At the outset, a review of the species of animals used for experiments is conducted and the main directions of research using experiments on living organisms presented. Reports of the National Ethics Committee on Animal Experimentation on the number of animals for research in recent years are presented, along with the changes that have occurred in recent times. The philosophical and ethical trends discussed concern the relation of man to animals, as well as the possibility of their use in experimental procedures. The paper presents the most important international and Community (EU) laws and their influence on the Polish legislation in this respect. The process of implementation of the following EU directives is described: Directive 86/609/EEC, Directive 2003/65/EC and the latest Directive 2010/63/EU which determined the European standard of animal experimentation. A review and characteristics of the Polish legal regulations have been performed, particularly highlighting the aspect of animal experiments in the light of the Law on animal experimentation. The need for adapting national legislation was raised, particularly for the implementation and application of the 3R program which became the basis of the applicable European regulations.